

XIX SAJANDI PILK XX SAJANDI KIRJANDUSELE XXI SAJANDIL

Rein Veidemann. 101 Eesti kirjandusteost. Tallinn: Varrak, 2011. 224 lk.

Rein Veidemanni kogumikul „101 eesti kirjandusteost” on saatesõna, kust ta sub raamatu mõistmiseks meelde jätta paar-kolm juhtmõtet. Esiteks, suurem osa valitud teostest kuulub valija meelest „eesti (kirjandus)kultuuri kaanonisse”, mis omakorda tähendab, et „nad esindavad teatud telge, mille ümber on vormunud eesti identiteet”. Teiseks, „iga valitud kirjaniku tekst tohiks olla tema visiitkaardiks”. Kolmandaks, valitud teosed kujutavad endast ühtlasi „valija lugemissoovitus” (lk 9).

Need punktid on olulised, kui arutada, kas mina inimese, naise ja kirjandushuvilisena olen häiritud sellest, et Veidemanni nimekirjas olevatest teostest kuulub vaid kolmteist naisautoritele. Küsimusest pääsu ei ole: vähesel, et ettepanekus teost arvustada sooviti otsesõnu kuulda „vastukaja noorema põlvkonna naiskriitikult”, on teema üles võetud ka laiemalt. Naiste vähesese esindatuse mainib autorit intervjuuerides tähenduslikult ära Postimehe (nais)ajakirjanik.¹ Samast küsimuseasetusest lähtub Kärt Hellerma protestiartiklis² küll ühe teise Veidemanni kirjatüki kohta³: Hellerma kritiseerib

¹ H. Sibrits, Veidemann's list sai kaante vahele. – Postimees 9. VIII 2011.

² K. Hellerma, Nähtamatu kirjandus. – Postimees 24. IX 2011.

³ R. Veidemann, Kirjanduse kaks

sed, et Veidemanni käsitus kahe viimase aastakümne kirjandusest jätab välja suure osa olulisi naiskirjanikke. *Facebook*'i-nimelises sotsiaalsõrgustikus esitab eestivene kirjanik Igor Kotjuh koguni üleskutse koostada nimekiri saja ühest eesti naiskirjanikust.

Mõeldes väljavalitud tekstidele kui lugemissoovitustele, ei tohiks asjas olla midagi häirivat. Nagu autor eessõnas isegi ütleb, on igal inimesel oma nimekiri. Veidemann ei pea lugema naisautoreid, kui nende looming talle midagi ei paku – tema hajaliolekut ei liida, temas tervikut ei kujunda, teda ei lohuta ega inimesesta.⁴ Seevastu, kui juttu on kaanonist, eesti kultuuri tuumast, mis peaks kuidagi puudutama meid kõiki, on lugu teisiti. See on kriitikal avatud. Muidugi on loomulik, et sedasorti nimekiri püüab leida habrast tasakaalu subjektiivse meeldivuse ja objektiivse väärtuse vahel. Kuid käesoleva raamatu autor ei paista teadvustavat nende kahe valikukriteeriumi erisust: ta nagu arvaks, et temale kirjandusteadlasena peavad meeldima üksnes kanoonilised tekstid või et tema kui kirjandusteadlase lugemissoovitus võrdub paratamatult kaanoniga. Igatahes on teksti retoorikast subjektiivsus

kümnendit: jõudmised ja hargnemised. – Postimees 17. IX 2011.

⁴ Nende vajakajäämistega iseloomustas Rein Veidemann nn olmekirjandust oma artiklis „Olmekirjanduse olemusest, tähendusest ja toimest”. – Keel ja Kirjandus 1980, nr 3, lk 134.

välja rapitud, nii et üldine varjutab isikliku peaaegu täiesti. Kui autor ka hetkeks end unustab ja esineb meenu-tusega omaenda lapsepõlvest, palub ta selleks areldi luba: „Mälestus ei saa olla küll argument ühe teose väärtuslikkuse esiletõstmisel, aga lubatagu siinkohal irduda kirjandusloolise järjekindluse taotlusest” (lk 48). Sellest on kahju, sest just sissevaated sellesse, miks kogenud ja lugenud kirjandusteadlane mõnda raamatut kalliks peab, võiksid olla põnev materjal. Nagunii toimib Veidemanni nimi teose kaanel kaubamärgina. Seda annaks elegantselt ära kasutada, mängides just nimelt isikliku, traditsioonilises mõttes esseistliku vaatenurga peale.

Teoste „101 Eesti puud ja pöösast” ning „101 Eesti lindu” kõrvale sedasorti esseekogumik vahest küll ei sobikski. See kontekst eeldab pigem kooliõpiku laadi: materjalist antagu neutraalne, mitmekülgne ja samal ajal mitte liiga keeruline ülevaade. Autor ise ütlebki, et tema teost võiks kasutada näiteks abimaterjalina kooli kirjandustundides.⁵ Selle poolest tuleb Veidemannile au anda, et ta toetub sageli teistegi uurijate käsitlustele ja laseb kõnelda teistel häälte. Tuleb vist eraldi rõhutada, et see on pluss, mitte miinus, sest veidral kombel peab autor vajalikuks eessõnas ka selle pärast peaaegu vabandust paluda: „Ma ei tee seda ebakindlusest, pigem lugeja usalduse võitmiseks” (lk 9). Teatav polüfoonia on niisiis olemas: Tiina Kirss nimetab seda suurejooneliselt „sümposioniks ühes köites”.⁶ Ent see ei taga veel neutraalsust. Hästi toob selle esile võõritusefekt, mida tekitavad mõningad illustratsioonid, näiteks pilt Liisi Koiksonist Neeme Kuninga muusikalises lavastuses „Liba-

hunt” aastal 2011 (lk 37). Ei tea, kas Veidemann on seda lavastust näinud, igatahes tekstis seda ei mainita ja on millegipärast raske uskuda, et see olnuks argument August Kitzbergi näidendi nimekirja hõlmamisel. Õpikule omase võttena on noortepärase pildiga lihtsalt tahetud akadeemilisevõitu teksti tasakaalustada. See ei ole õnnestunud, vastupidi, kontrast näitab hoopis selgemini, kui erinevad on tõenäoliselt autori ja potentsiaalse sihtgrupi vaatepunktid. Nõnda satub fookusse tõsiasi, et kirik ei ole rajatud sugugi nii keset küla, kui tahetakse lasta välja paista: autoril tõesti on olemas mingi spetsiifiline vaatepunkt. Antud juhul paistab see vaatepunkt olevat koguni üks üsna kõrge pjedestaal, mida katab veel XIX sajandi tolm.

XIX sajand ei ole juhuslik iseloomustus. Taas saatesõna meenutades peab valituks osutunud „eesti (kultuuri)kaanon” koosnema eesti identiteeti loovatest tekstidest. See printsiip on teost koostades viidud nii kaugele, et tegu paistab olevat pigem rahvuspoliitiliselt oluliste kirjandusteoste nimestikuga. Autor ei varja seda taotlust, ta rõhutab otsesõnu, et mõtteline joon Henriku Liivimaa kroonikast Jüri Talveti „Eesti eeleegiani” on kavatsuslik ja nõnda „peaks ilmema kujundlik raam EESTI TEKSTILE” (lk 9). Ka valitud teoste tutvustamisel lähtutakse enamasti nende tähtsusest rahvuskuvandi loomisel ja kinnistamisel. Olulisemate identiteeditekstide samastamine kirjandusliku paremikuga on aga just ärkamisaegse Eesti kohta maksev printsiip, mis tänapäeval tundub problemaatiline.

Tõsi, ettevõetud programmi raames on kohati tehtud huvitavaid valikuid. Ainuüksi ärkamisaegast ja sellises laadis teostest nagu „Nimed marmortahvil” muidugi sadat ja üht nimetust kokku ei tulekski. Aga on tore, et kaanonisse on võetud ka üsna spetsiifiliselt nõukogulikku või vähemalt vastava reputatsioo-

⁵ M. P a r i j õ g i, 101 kõige tähtsamat kirjandusteost. – Õpetajate Leht 30. IX 2011.

⁶ T. Kirss, Veidemanni 101: teljed, visiitkaardid, läbimurded. – Eesti Päevaleht 1. X 2011.

niga kirjandust. Juhan Smuulita ehk küll ei saaski, Raimond Kaugveri ja Vladimir Beekmani seevastu võinuks kitsarinnalises koostaja ilmselt välja jätta. Veidemann on otsustanud nende teosed nimekirja lisada ja üritada selgitada tekstide tähendust omas ajas, omas keerulises kontekstis. Sel tähendusel on ju tõepoolest olemas ka rahvuslik aspekt.

Rahvuskirjandus ja rahvusteadvus muidugi ongi tugevasti, mõnel juhul lahutamatu seotud. Teinekord lähivad aga kirjanduslikud ja poliitilised valikud siiski vastuollu. Tervenisti nelja teosega on esindatud kaks autorit: Anton Hansen Tammsaare ja Jaan Kross. Nende arvelt oleks saanud valikut mitmekesistada, eriti kui silmas pidada nõuet, et iga valitud teos peaks nagnii võima esindada autori kogu loomingut. Neli visiitkaarti on lahkelt lubatud just eesti omamüüdi tugisammastele. Eduard Vilde „Maatra sõda” on kahtlemata ajalooliselt oluline teos, aga kas ka kunstiline õnnestumine, eriti võrreldes Vilde ülejäänud loominguga? Tõsi, ruumi on jätkunud veel „Külmale maale” ja „Mäeküla piimamehe” jaoks, ent „Maatra sõjast” psühholoogiliselt huvitavamad on kas või mitmed novellid. Kas see, et Helga Nõud esindama on valitud „Tiiger, tiiger”, mitte „Kass sööb rohtu” (raamatus muide valesti „Kass, kes sööb rohtu”), ei tule mitte sellest, et viimane romaan käsitleb ka muid teemasid peale eesti identiteediga seonduva, esimene aga keskendub ainult sellele? Kas Jüri Talvet ikka mahuks 101 eesti kirjanduse eesrindlase sekka, kui ta ei oleks kirjutanud nii sobiva pealkirjaga luuletust?

Esmajoones rahvuslikust tähtsusest lähtumine aitab mõnevõrra seletada niihästi naisautorite suhtelist vähesust Veidemanni nimekirjas kui ka seda, miks üksikud „õrnema soo” esindajad sinna siiski hõlmatud on. Ajalooliselt ei ole eesti naisautorid viljelnud kuigi

ohtralt ühiskondlik-poliitilise rõhuasetusega kirjandust. Lydia Koidula on oma positsiooni poolest peaaegu seletamatu erand. Viivi Luige „Seitsmes rahukevad” ja Ene Mihkelsoni „Ahasveeruse uni” on hilisemad üksiküritused, mis sellisena ongi positsiooni nimekirjas rahvusluse kriteeriumi järgi igati ausalt teeninud. Ülejäänud naissoo esindajad nimekirjas on Marie Under, Betti Alver, Kersti Merilaas, Debora Vaarandi, Ellen Niit, Doris Kareva, Kauksi Ülle, Asta Põldmäe – pigem lüürilised, tundelised kirjanikud, peaasjalikult poetessid. Nende funktsioon on olla üksikuteks punasteks lindideks meie rahvusliku suure tamme okstel. Lindid teevad puu muidugi kaudimaks ja rõõmsamaks ning evivad soomeugrilises traditsioonis lausa püha ja rituaalset tähendust, ent ei ole puu püsivuse seisukohast vääramatu olulised. Neid ei ole ka tarvis okste külge siduda kuigi palju. Seda on koguni kurvem tõdeda kui lihtsalt naisautorite väikest esindatust protsendilises väljenduses.

Muidugi ei saa selles otseselt süüdistada Rein Veidemanni, kes on meie mehekeskset rahvusajalugu lihtsalt kirjandustekstide kaudu üsna ausalt kirjeldanud. Ühtlasi on võimalik, et isegi puhtalt teoste kirjanduslikust väärtusest lähtudes ei oleks pilt ajaloolistel põhjustel muutunud kuigi palju. (Et 101 eesti naiskirjanikku kokku saada, pidi Igor Kotjuh oma *Facebook*-i-nimistusse hõlmama sellisedki nimed nagu Luule Luuse ja Ella Rajari.) Ent vaadates niisugust valikut, kust naised-lapsed on põhimõtteliselt välja jäänud – ka noorem põlvkond ei ole Veidemanni nimekirjas esindatud, küllap umbes samadel põhjustel –, tuleb paratamatult meelde üle-eelmine sajand. Mure eesti rahva püsivuse pärast ei ole tänapäeval küll võib-olla vähem aktuaalne kui toona. Selles mõttes võib ju kirjanduse kontekstis tõesti jutuks võtta ka

meie rahva identiteedi, eksistentsiaalse Eesti, nagu Veidemann seda nimetab. Aga esiteks on kirjanduse küsimus ja poliitika küsimus siiski eri asjad; teiseks, mõlemale küsimusele annaks meie päevil vastata märksa põhjalikumalt ja ammendavamalt, kui võtta arvesse ka nende seisukohti, keda veel või üldse ei ole õnnistatud habemekasvuga.

JOHANNA ROSS

